

M. G. H.

Undersökning,

Om

Nyland och Tavastehus Län,

I anseende til dess,

*Låge, Vidd, Climat, Våhr-Floder, Sjöar och Vatu
leder, Naturs förmåner och brister, Näringar,
folkrikhet, Politie och Cameral Försättningar.*

Tredje Delen.

Med

Philosophiske Facultetens Bifall,

Under

*Chemie Professoren, Plantage-Directeuren i Finland, Riddaren af Kgl.
Wasa Orden, Ledamoten af Kongl. Svenska Vetenskaps-Academien
Kejserlige Oeconomiske Societeten i Pettersburg, Lärdoms-Societe-
terne i Upsala, Lund, Götheborg m. m.*

Herr Pebr Adrian Gadds

Inseende,

*Utgifven och Försvarad
För Lagerkrantzen*

Af

Carl Bergman

Nylenninge, Kongl. Stip.

I Åbo Acad. Öfre Lärosal förr mid. den 22 Junii 1789.

Tryckt i FRENCKELLSKA Boktryckeriet.

Kongl. Maj:ts Tro-Man

Lagman och Justitie Borgmästare i Stapelstaden Åbo,
samt Ledamot i Kongl. Maj:ts Högsta Domstol,

Högädle och VidtLagfarne

Herr CARL ULNER,

Min Høgtårade K. Morbror,

Om tankan af de ögnablick,
Då uppå snilletts första bana
Den röst ner til ert öra gick,
Som mäktig var er själ at dana
Til ädla tänkesätt, och dygd,
Som GUSTAFS nåd och bifall vunnit,
Och gjort er älskad i den bygd,
Som utaf nit för GUSTAF brunnit;
Om minnet blott af dessa dagar,
Och lärda etiquettens lagar,
Hos eder ännu öfrig är,
Jag af det bopp mig smickrad finner
At åt det offer jag er bår,
Som tacksambetens känsla når,
Och utaf vördnads lågor brinner,
Den blick, er ynnest ock förår,
Som nu Minervas Son begår
Af den, hvars bröst har hunnit låra,
At lifvets vållust, lifvets vål,
Och menskans böghet och des åra,
Blott fins i dygd och odlad själ.

Min Høgtårade K. Morbrors

Edmjukaste tjänare
CARL BERGMAN.

Regements-Skrifvaren

Vid

Kongl. Åbo Låns Regemente

Ådel och Högaktad.

Herr ADAM ULNER,

Min Høgtårade K. Morbror,

*A*t offentligent förklara den oinskränkta vördnad och tacksamhet, hvaritil min K. Morbrors emot mig alltid bevisste godhet gjort mig högst förbunden; dertil gifves mig nu et högst angenämt tilfälle, då detta mit andra Academiska lärdoms-prof utgifves. Eder ömhet och godhet har för mig varit beständig; högstbilligt tilågnas altså dessa blan min Høgtårade K. Morbror, jämte tilönskan af beständig sällhet, såsom et ringa vedermäle af den högaktning och vördnad, hvarmed jag framhårdar intil mitt yttersta,

Min Høgtårade K. Morbrors

Ödmjukaste tjenare
CARL BERGMAN.

Viro Plurimum Reverendo atque Præclarissimo

D:no Mag. CAROLO BERGMAN,

Ad Leg. Pedest. Aboënſ. Conc. Ext. nec non Sacellano
Coetus Divini, qui in Ingo floret meritissimo,

Parenti Optimo,

*T*anta fuerunt, Tua erga me benevolentiae caritatisque
Specimina, ut satis admirari non possim curae paternae ma-
gnitudinem, quam salutis meae gessisti. Quod enim vivam,
quod in virtutis & eruditionis stadio progredi mihi liceat,
post Deum O. M. Tibi Parens Indulgentissime, accepta
refero omnia. Accipias itaque rogo, has pagellas benevo-
le, quas Tibi supplex offero. Mearum semper partium erit,
ab imo pectore, calidissima, fundere suspiria, velit Sum-
mum Numen ita Tibi adesse, ut perenni salute ac incolumi-
tate floreas longa annorum serie victurus. Ad cineres us-
que permansurus

Optimi Parentis

Filius obedientissimus
CAROLUS BERGMAN,

§. 14.

Bergsnåringen i detta Landshöfdingedöme.

I Finland finnes ingen Landsort, där redan ifrån äldre tider tillbaka så många Iernbruk blifvit anlagde, samt hvarest anledningar til grufvor så mycket sig yppat, som i *Nyland*, åfven som ock til en del, uti *Tavastland* spridde malmfält och fördelaktige kalk, skiffer och tålgstens brått finnes (a). *Nyland* anses derföre med skäl för den såkrafte och förnåmsta ort af *Ertzgeburge* uti Stor-Furstendömet Finland; men af tilfällige orsaker och händelser, är denna Landsorts *oryctographie*, dock ännu minst utredd och updagad. Herr Baron, Bergsrådet och Landshöfdingen *D. Tilas*, hade intet rådruum eller tid under des fin-

H

ska

(a) Inledning til Tavastlands mineral Historia. Den senare delen §. 6. tryckt i Åbo 1789 utgifven af Herr *Abrh. Lilius* under Herr Profes. och Riddaren *P. A. Gadd*s infående.

flka Bergsrefor, at se eller granska beskaffenheten af Nyland; min Herr Præsæs har icke eller varit så lycklig, at han fådt i behörigt sammanhang anställa underfökningar, om hvarje Sockns färskilte hållearter, och deras samt Landmons omväxlingar med hvarandra, ån mindre ågt tilfälle, at med behörig upmärksamhet följa de många slags malmgångar på spåren, hvilka i detta land på flere ställen träffas. At dock tiena dem, som hafva lust, håg, och åga förmögenhet, at idka och upbringa Bergsnåringen i detta Lands-Höfdingedöme, skal jag til något ljus om anledninggar dårtill, här i korthet anföra något, om de fällsyntare, stenarter, mineralier och malmer, hvilka min Herr Præsæs, ifrån denna Landsort, nu i des talrika och här i landet fällsynte mineral samling åger. Så må här anmärckas först af fällsyntare och de måst förmånliga

Stenarter,

Takskiffer brättet i *Calvola* Sockn, och annorstådes i Tavastland.

Tålgstens brättet i *Tammelå* Sockn; *Ollaris Grytstens* arterne vid *Orijerfvi* Koppar grufva i *Kisko* Sockn.

Bergkalks bråtten uti *Tavastland* (b) samt i synner-

het uti *Lojo*, *Kisko*, *Caris Lojo* samt *Caris* Socknar uti Nyland.

Gips anledningen i *Orijarvi* grufva, hvarest kalken, emellan några små *Lameller* af *Pyrites* kjesen, blifvit faturerad af vittril syra.

Hvita, små runda *Zeolit* *crystaller*, jemte *Zeolitskorpa*

(b) Senare delen af Inledningen til Tavastlands Mineral Hist. §. 5.

pa, hvarmed kopparkjelen
uti Kårrgrufvan vid *orijärvi*
ibland träffas vara öfver
dragen.

Fluor, Fluspat, äfven ta-
gen ifrån samma ställe; men
ännu ganska rar.

Asbestarter ifrån den sto-
ra Berg kalksgången uti *Caris*
Sokn vid *Svartå Järnbruk* i
Nyland.

Marmor brått af grön språk-
lig marmor, med hvit och
ljus *fond* eller botn; myc-
ket vakrare och af större
lyster, än *Svenska källmårds*
marmoren; finnes på före-
nämde ställe.

Mineralier.

Pyrites sulphuris, Svafvel-
kies, af hvilken både Svaf-
vel, grön jern *vittril*, som
ock den röda färgen, hvil-
ken til bygnaders färgning
plår nyttjas, kan beredas;
af denne finnes i synnerhet
til ymnighet vid *Tilas vuori*
i Tavastland, som ock
vid *Lappila by*, och vid *o-*
rijervi grufva samt flerstä-
des i Nyland.

Pyrites ferri vitriolatus
Fatiscens; Atramentstein fins
vid *Tilasvuori*; kan nyttjas til
grön jern *vittrils* afliudning.

Pyrites Cupri vitriolo Cyan-
neo obductus; Koppar kies,
öfver dragen med blå *Kop-*
par vittril; träffas ibland u-
ti *kårrgrufvan* vid *Orijärvi*
koppar värk.

Vitriolum, ferreum & Cu-
preum, Salt-Sburger vittril;
blågrön til färgen, fins på
samma ställe.

Vitriolum, Zinco ferre-
um; Järn blandad Zink vi-
tril; kan fås af Zink blån-
det, hvilket såsom en gång-
sten följer kopparmalmen
i *Kisko* Sokn, allenast ige-
nom tilblandning af Svafvel
kies, den göres rikare på
vittril Syra, hvilket af Herr
Præses år försökt.

Half metallers malmer.

Zincum calisforme, ferro
sulphurato mixtum, Zink-
blände; både af den grofva
som ock finfjälliga arten,
finnes så vid *orijärvi* gruf-

va som annorstådes i *Kisko*
Sokn af *Nyland*.

Pyrites arsenicalis Ferro
Sulphurato mixtus, arsenik kies
med järn blanning; afjden-
na fins i tynerhet uti *Ai-
jala* silfver malmgången,
som ock vid *Lappila* i *Ki-
sko* Sokn, samt äfven i *Cry-
stallisk* form på flere ställen,
så i *Tavastland* som i *Ny-
land*; de hålla ofta 40 Pro-
cent Arsenik.

Cobaltum ferro sulphurato
mineralisatum, Jern blandad
Cobolt malm; träffas både
slaggtåt, som ock grofkör-
nig, vid *aijala* Silfvermalms
brätt, där ock glants *Cobolt*,
sådan som den vid *Tuna-
berg* förekommer, äfven fin-
nes.

Mangonesium, *Brunsten*; af
denna half metal, fins up-
på denna orten, vissa slags
kalkspater ibland vara smitta-
de och hvilka brände i eld, al-
tid svartna; at ej förtiga det
en hop *Blyartzer Plumbagi-
nes* äfven ofta visa spår af
Brunsten.

Hel metallers malmer,

Argentum ferro sulphurato
mineralisatum, Silver haltig
kies. Uti mellan grufvan vid
orijärvi kopparvårk, träffas
denne ej sållan: men i sprid-
de gångar; Ifrån *Tilas vuori*
uti *Tammela* Sokn har
man ock fådt prof derpå.

*Argentum ferro & arseni-
co sulphurato mineralisatum*,
Silfverhaltig *Weisertz*, är
något sållsynt: men är fun-
nen i Silfvermalms skärp-
ningen vid *Aijala*, samt åtföljes
den allmänast af en
blyhaltig grön skörflspat der-
stådes. Vid *Erlandsböle* i *Per-
no* Sokn har år 1781 Herr
Conducteuren Burman ock up-
tåkt en dylik arsenik blan-
dad Silfver malm.

Argentum plumbo sulphurato
mixtum, Silfverhaltig
blyglants, små fjällig och
små tårnig; träffas den, li-
tet stycke öfver om *ajala*
by i *Kisko* Sokn; håller såf-
rad, 16 Procent bly och 3
lod Silfver på Centneren.
I *Helsing* Sokn och på *De-
ger-*

gerbys ägor är en dylik Silfver malms gång för några år sedan upfunnen af Herr Bergmästaren B. B. Qvist, hvarest gängen än är vidsträktare och mäktigare än uti aijala.

Plumbum Sulphuratum, Testulis majoribus; Bly malm, i Bly glants; förutan det at här af finnes på alla de ställen, som om Silfverhaltige Blyglantser anfördt blifvit, så träffas deraf dock allmen-nast, i en skärpning up i åkeren som vetter emot sjön, vid aijala by.

Plumbum sulphuratum ferro mixtum, Fernbaltig blyglants träffas en och annan gång vid *Tilas vuori*, samt uti *Dreylichs* skärpning, vid *Ilijärvi* $\frac{1}{8}$ mil ifrån *orijärvi* Kopparvärk.

Plumbum, argento, Zinco calciformi & ferro sulphurato coadunatum; denne fin-tårnige, litet med Silfver och Zinkblände upblandade, jernbaltige blymalm, har blifvit tagen ur et kalkbrott e-mot Sjön, *airanpeldo* kallat,

nedan för *Härmäla* by, up-på *Stor Lojo Oön*.

Cuprum calciforme, viride & Caruleum; Koppar i kalkform. Berggrönt och Berg-blått, finnes ibland utvitrad på de rikare kopparmalmer uti *kärrgrufve* skärpningen vid *Orijärvi*.

Minera cupri Pyritacea, flavo viridescens. Gulgrön koppar malm, denne är den allmenne vid *Orijärvi* gruf-va.

Pyrites Cupri, Flavus, so-lidus textura Calybea. Är i-från *Kytejerfvi*, i *LoppisSokn*.

Pyrites Cupri viridi flavus fracturis subvitreis, fissuris Planis nitidis; ifrån *Tilas vuori*.

Pyrites cupri, aureo fla-vus, squamis angulatis, flo-ribus amethystinis diversis. fås uti *Tilas vuori*.

Cuprum Lazureum, fractu-ris recentibus calybeis, an-tiqioribus violaceis. Kop-par Lazur. Här af finnes prof ibland vid *kärrgrufvan* uti *Ori-*

Orijärfvi; mera fälsynt är den vid *Tilas vuori*.

Pyrites cupri, viridi flavus, fracturis inæqualibus, comite pyrite pallido, exceso. Ifrån *Nurmijärfvi* Sökn.

Cuprum, ferro & arsenico sulphurato mineralisatum, koppar *Weisertz*, träffas vid *Aijala*.

Minera ferri calciformis Ochracea, friabilis. Järnmyrmalm, här af finnes nog tillgång på flere ställen i *Tavastland*.

Minera ferri calciformis granatifera. Järnhaltigt *Granatberg*, som med förmon kunde nyttjas på Järnmasugnar; finnes allmännaft vid *Colkomäki* järnmalmes skärpning.

Minera ferri atra sulphure saturata; Svart Järnmalm; drages af magneten, och rifven gifver ett svart pulfver. Fins vid *Silböle* uti *Helsing* Sökn; uti *Colkomäki* i *Kisko* Sökn; *Ajamo* i *Lojo* Sökn, och vid *Tavastby* i *Helsing* Sökn, för några år sedan belagd med

arbete: alla desse fingrynige *torstens järnmalm* hålla 50 Procent iern och derutöfver.

Minera ferri sulphurata cinereo micacea; ljusgrå småfjällig järnmalm; prof på en sådan rik järnmalm, finnes af Herr Öfversten *Frese* updagad vid *Standvik* i *Helsingfors* Skären; här har ock någon skärpning skedd på Järnmalm, hvilken för melankommande hinder dock ej blifvit fullföljd. Vid *Tavastby* järngrufva, brytes ock ibland denne slags järnmalm, som och vid *Fastarby* i *Tenala* Sökn, ehuru den rätta gången där af ännu icke är påfunnen.

Minera ferri, sulphure & Arsenico mineralisata, granulis majoribus. Grofgrynig och kallbräkt järnmalm; träffas vid *Curkela* i *Kisko* Sökn, likaledes vid *vuols* i *Lojo* Sökn som ock vid *munknäs* i *Helsing* Sökn; desse malmer, ehuru, dels skörl, dels hornbergs blandade, hålla dock ifrån 37 til 43 Procent järn.

Gruf-

Grufvor

1:mo *Degerby Silfvergrufva*, hvilken nu drifves med et interessentskap af Herr Directeuren och Bergmästaren *B. B. Qvist* uti *Helsing* Sökn och *Nyland*.

2:o *Tilas Vuori* koppar Grufva i *Tammela* Sökn och *Tavastland*. Början med dess upbrytning har skedd 1738, och består nu af 4:ra Skärpningar. 1:o *Sundels Skärpning*, sänkt i Berget til 7 famnars djup; maln gängen förer lefverfärgad kopparkies, som har donlägigt strykande ifrån S. V. til N. O. med 10 a 12 graders stupning ifrån lodlinien. I liggande vägg träffas ofta gröna felfspat, som ock ibland rätt vackra felfspats Crystaller. 2:o *Skärpningen*, här träffas koppar malmen ganska vacker, men spridd i en Quarz gång hvilken stryker ifrån V. til O. Quarz och felfspat förädla Järnmalmen, och den grå graniten för-

trycker den. 3:o *Skärpningen*, är endast drifven til $3\frac{1}{2}$ famns djup. Tåt groftårnig eller drusig Svafvel och arsenik kjes följer här mycket koppar malmen. 4:o *Skärpningen*; på solan i grufbotn förer gängen god och dårb kopparmalm. Förutan detta fins i denna Sökn på 9 farskilte ställen spår af spridd kopparmalm (d).

3:o *Orijärvi* koppar Grufva, uptagen år 1760; denne år hårtills måst upbruten och gifver mycken anledning på tilräkligt malmfång. Arbetet har blifvit drifvit i 4:ra Skärpningar. 1:o *Älsta Skärpningen*, eller Storgrutvan, som den nu kallas, den var 1781 sänkt til $16\frac{2}{3}$ famns djup; längden ifrån korgsten til Stollen, 13 famnar, och til den östra 3 famnar; öster om korgsten 5 famnar bred, i väster 3 famnar. Vid södra väggen ifrån öster til väster träffas den bästa kopparmalm. 2:o

Mel-

(d) Senare delen af inledningen til *Tavastlands Mineral Hist.* pag. 29.

Mellangrufvan, upbruten til 10 famnars både djup och längd; Ifrån korgstån til O, där man drifvit för ort, har den rikaste malmen vist sig; I en hvit, rödaktig och äfven mörkblå Quartz, träffas här allmännaft, en vacker, ehuru något spridd kopparmalm, och hvilken i den blå Quartzen målt står samlad. Ifrån storgrufvan var då 13 famnar drifvit för ort til V. åt denne mellan grufva, at derigenom efter hand bereda en *stollgång* emellan bägge desse grufvor. 3:o *Skärpningen*, är en försöknings skärpning 3 a 4 famnar från den nyls nämnde; är drifven blott til $3\frac{1}{2}$ famns djup; har hyft koppar malm först i en Quartzgång, och sedan i en hornbergs art: men har blifvit förtrykt af öfverliggande Bergshögd, hvilket gifvit anledning at igenföka gången, igenom en 4:de *Skärpning* 5 a 6 famnar nedanföre, som nu kallas *Kärr* eller *Nygrufvan*, hvarest den ock blifvit igenfunnen, samt är här länkt

på 7 famnars djup och til 6 famnars bredd; här fins kopparmalmen målt helskäfta, och rikast vid detta Kopparvårk.

4:o *Tavastby Iärngrufva* i Helsing Sökn, är endast några år bruten; lemna ganska godt hopp om mycken tilgång på malm.

5:o *Åjamo Iärngrufva* i Lojo Sökn; härifrån har i äldre tider, god järnmalm, som hållit 53 a 55 Procent, blifvit upbruten, til *Svartå* jernbruks masugn: men sedan har grufbrytningen blifvit inståld, af farhåga, at ifrån den nära intil belågne *Lojo* Sjön, den torde blifva vattusjuk: men hvartil dock, efterden besiktning min HerrPræses 1782 deröfver instålt, intet tyckes vara säker eller pålitelig anledning; skulle framdeles dock spår dertil röga sig, finnes det et litet stycke. i - O. ifrån *Åjamo* gård, endast 300 alnar, ifrån förre gamla Skärpningen, dock äfven prof och känning af denne lärnmalmns gång.

6:o *Sillbøle Iärngrufva*; år 1744 år denna grufva öpnad med arbete, af Herr Bergmästaren *Magnus Linder*; malmen år ganska rik och god artad. Ifrån dels första brytande til ock med 1762 har malmfångsten der af räknadt 28 Lisp. på Skeppundet, varit 47,766 Skeppund Iärnmalm. Förutan någre små försöknings skärpningar, har malmbrytningen här hufvudsakeligen skedd med 2:ne länknings, 1:o *Stor-Grufvan* eller Bergmästare skärpningen; denne år bruten något oval, til 10 famnars längd och 13 famnars djup, med en Pelare til understöd för gruftaket. Mitt på denna grufva, declinerar eller stupar malmgången under östra väggen; hvarest den ock aftagit samt blifvit förminskad til 2:ne alnars vidd; at här åter kunna få igen den större malmgången, dertil tyks den största *apparencen* vara, at man antingen, ifrån Botn, går för ort til *Norden* eller ock at malmbrytningen drif-

ves på djup, så länge af näst tilgränsande *Sjö*, intet år at befara, det grufvan blifver vatufjuk; at ej förtiga det i Östra flossen af denna Grufva, åfven år anledning til malmfång. 2 o *Stubb-Grufvan*; denne ligger par famnar lägre ner än den förenämde. Arbetet år här drifvit måst på länkning vid *Nord öfira Stossen*, så at den där år 9 famnar djup; Bredden på Soblan $2\frac{2}{3}$ famn, och längden $5\frac{2}{3}$ famn; I. S. V. aftager malmgången något i bredden. *Kalkspaten* förädlar järnmalmen altid här i *Sillbøle*; men af *Feltspat* och *Skörl* förtryckes och uttvingas den.

7:o Vid *Kolkomåki* och *Kurkela* Iärngrufvor, har malm knapt et fult år, ännu blifvit upbruten, och det med en skärpning i hvardera grufvan; för par år sedan fördes härifrån til masugn vid *Fredriksfors Iernbruk* i Björneborgs Län, något öfver 1000:de Skepp. Iernmalm.

8:vo *Munknäs lärngrufva*, är belägen på *munknäs* Rusthålds ägor i *Helsing* Soken. Malmgången har här dels stry ifrån N. V. til S. O. var bruten 1785 upp i dagen til 15 famnars längd, 5 alnar bred och til 8 alnars djup. I gångens Norra vägg sitter ännu mycken malm, där järnmalmen är dels fingnistrig och af mörkblå färg, än ock grofkorrig, med mörkgrå färg, samt insprängd af Skörl, hvaraf i nytt brått, den faller skyggande. Håller 40 a 43 Procent lårn.

Större och mindre försökningsskärpningar på malmer.

Ibland dessa må anmärkas:

1:o En järnmalms-skärpning vid *Cajala* och *Lill-Orjårvi* uti *Kisko* Soken.

2:o Vid *Heinutsuo*, och *Skogbôle* i *Kisko* Soken, har ock skedd skärpningar efter järn.

3:o Äfven på järn, vid *Puols* i *Lojo* Soken.

4:o Likaledes vid *Fastarby* i *Tenala* Soken.

5:o En järnmalms skärpning, på *Degerö* Säteris ägor och vid torpet *Ståndvik*. Malmgången råta stry, är ifrån V. til O. ehuru den malm som här blifvit bruten, är sprängd ifrån N. til S. längs efter en lårna eller klyft af berget.

Malmen är annors rik och god artad. Flere mindre slags malmiskärpningar som här i landet blifvit anstälte, nödgas jag denna gången, med stillatigande förbigå.

S. 15.

Bruken och Ståderne i detta Högdingedöme.

Suortå Iernbruk; detta är det älssta i Finland, har redan i Konung *Carl* d. IX tid varit i gång, och då haft dess egen masugn, grundad på järnmalm ifrån
Aja-

Åjamö Grufva i *Lojo* Sokn. Bruket är anlagt i *Caris* Sökn af västra *Raseborgs* härad, uppå *Knappby* 2:ne Skatte Rusthålds ågor. Det har privilegier på en stångjärns hammare och 2:ne hårdar, förutan kniphammarn; Bägge upbyggde ånyo med gråstens murar år 1781. Smidet grundar sig nu på tackjern ifrån *Gränge* *Norr* och *Söderberke*, *Nora* och *Lindes* samt nya kopparbergs tackjern sorter, tillsammans 400 Skepp. Vid stångjärns hammaren nyttjas gemenligen 2:ne delar *Grängse* emot 1 del *Nora* tackjern; de andra tackjerns arterne äro en smidde. Sedan Sjöledes ifrån Sverige tackjernet blifvit öfverfördt, uplastas det i *Pojo* Sokn, 2 mil ifrån Bruket, dit det med Pråmar upføres *Caris* åå, hvilken förra Bruks Patron *Kreij* med en dryg kostnad af 60,000 daler kopparmynt låtit uprensa, vidare framflyttas til *Svartå* Bruk. På *kohl fång* är vid detta Bruk, bästa tilgång, emedan af egne Skogar ännu något åfven kan tilvårkas, som ock at det grånfar til en vidsträckt Skogsbygd, hvarifrån med köpkohl det kan förles.

Fagerviks Järnbruk; uti *Ingo* Sokn och västra *Raseborgs* härad, finnes detta Iernbruk anlagt, en fjerdedels mil ifrån hafvet, på 2:ne Skatte Rusthålds Skog och mark; år 1646 har först här endast 1 masugn varit Priviligerad; nu mera finnes här 1 stångjärns hammare med 2:ne hårdar, samt en blåck och Iern Plåts hammare; at ej förtiga det 1 förtennare I 2, vârk,

vårk, i knip och spik hammare med 4:ra eldar vid detta Bruk äfven nu äro inrättade. Iernmalmer, som här nyttjas, de tages måst ifrån *Udö* grufva, som ock något af *Tunabergs*, *Herrångs* och *Lapp* grufve malmer, hvilka en åttondels mil ifrån Bruket uplastas, och om vinteren sedan dit framköres. *Kohlfong* dertil är ännu skålig tilgång, i anseende til försiktig och god hushållning med Brukets Skogar, som ock at Herr Bergs-Rådet och Riddaren af Kongl. Wasa Orden *Johan Hisinger*, hvilken så godt, som af nyo inrättadt och upbyggt detta Järnbruk, har så därtill, som des andra Bruks egendomar under des tid, tilköpt flere Säterier samt en myckenhet Frälse, Skatte och 1 Krono hemman, så at under bruket, nu lyda 12 Säterier, 10 och et halft Berustad Säterie, 19 en fjerdedels Frälse hemman, 29 et halft Skattehemman och 1 Krono hemman, samt är detta järnbruk nu både i anseende til alla nödiga Bruks inrättningar, som ock flere Stora ock kostsamma stenhus bygnader, et af de bäst anlagde järnbruk i Finland.

Billnäs järnbruk är belågit äfven i *Västra Raseborgs* härad och *Pojo* Sokn; det ligger nu vid en stor allmän Landsväg, som stryker igenom *Nyland*, och finnes anlagt på ömse sidor af den ström, *Pojo* åen här utgör. Bruket har 4:ra hårdar til de 2:ne stångjerns hamrar, hvartil det är privilegieradt, och nyttjar tackjern dels ifrån *Fagervik*, dels ock ifrån *Skogby* masugnar. Intet järnbruk i Finland, har för des nå-

ra gränskap, til 1 Stad, flere andra järnbruk, och en skoglös skårgård, så stor brist på kohl, som *Billnäs* järnbruk. Så länge det nu innehafves af en och samma ägare, som innehafver *Fagerviks* järnbruk, och desse Brukens skogar samfält nyttjas til kohlning, kan det ån båra sig: men i annat fall blifver det högst nödigt, at kohlnings Districterne emellan bågge desse järnbruk, närmare jämkas.

Fischers järnbruk finnes äfven i *Pojo* Sockn, och är anlagt på et Berustadt Säteries ågor. Sedan *Valon smidet*, för 1 hammare och 2:ne hårdar, blifvit vid *Anskog* nidlagdt, har det blifvit flyttat, år 1780 hit til *Fischers* Bruk och *Ahlvik*, hvarest nu åro inrättade 2:ne stångjärns hamrar med 4:ra hårdar, vid hvilka igenom smide, stångjärn tilvårkas. Masugn har detta Bruk, altid ifrån dess första inrättning ägt. I förra *Seculo* hade det äfven sjelf, en ganska godartad järnmalm dertil, ifrån *Leikis* bys grufva 1 och en fierdedels mil härifrån: men som den igenom oförsigtig malmbrytning blef vattusjuk, har i flere tider den intet kunnat nyttjas, utan har *Uddö*, *Herrångs* och något äfven af *Tunabergs* järnmalmer vid detta lernbruk blifvit nyttjade efter den tiden.

Förutan detta åger detta Bruk ock rättighet, at til Stångjärns hamrarne, förse sig med något tilkjöpt tackjärn ifrån *Nora*, *Lindesberg*, och *Grånge*, emedan *Koskis* järnbruk, til en del äfven skal förse med tack-

järn ifrån detta Bruks masugn. *Kohlfång*; dertil har detta Bruk, ännu en tid, skåligen godt understöd af egne skogar. Stångjärns smidet borde här varo årligen 2500 Skeppund: men sållan smides här dock öfver 1800 a 2000 Skeppund Stång järn.

Anskog; här var förut 1 hammare med 2:ne härdar, som redan anmärkt blifvit, nu är här inrättadt dels et Bok-och vaskvårk för kopparmalmen ifrån *Orijärfvi*, dels ock et gärvårk, för den Råkoppar, som derifrån fås och vinnes.

För *Svartå* och *Billnäs* kan aldrig inträffa brist på vatn til järnbrukens drift. Vid *Fagervik* och *Fischers* järnbruk är väl mindre tilgång derpå: men igenom försigtig och god hushållning dermed, är det dock tilräckeligt för alla nödiga vatu vårk. At ifrån de Svenska järngrufvorna en ganska illa såfrad malm, hit til finska järnbruken öfversändes, detta förorsakar en ganska stor olågenhet för järnbruks ågare härstädes; ty förutan det, at i synnerhet *Utö* järnmalmen, både vid *Lastage* Platsen på nytt måste såfras, förån det lönar kostnaden af dess Transport, til hyttan, är man äfven ej sållan föranlåten, at ännu såfra den en gång, förån den kan nyttjas på masugn; ofta finnes ock *Utö* Malmen ej allenast vara af ganska olika halt och art, utan äfven ifrån nya försöknings brott, samt ifrån aldeles oriktigt upgifne skärpningar, hvar af iker, at när malmer af mycket olika art komma på

på en gång at läggas på Råstugnen, blifva de gan-
ska ojemt råstade, ån för mycket, ån för litet, hvilket
fel, vid hela den öfrige järn Processen sedan läg-
ger ganfka många och stora hinder, för til-
vårkningen, af et godt och dugeligt järn. Vid desse
omnämnde järnbruk, tilvärkas förutan stångjärn, åf-
ven vid kniphamrarne, allahanda sådane smiden, som ån
vid landtbruket, Architecture, ån ock til en del vid
Skepsbyggerier finnes nödige: men vid alla de 13 järn-
bruk; hvilka åro uti Finland och som tillsammans år-
ligen tilverka 11,767 Skepp. 10 Lisp. stångjern, år
ånnu intet en enda stålugn inrättad, åfven som *Gryt*
Gjuteriet icke eller år stort vidstråktare, ån at det rår-
ker til at upfylla landets egit behof. I anseende til
kostfammare malmfång nu ån i åldre tider, kohlprisets
stegring, för misfvårdade skogars aftagande; mycket
drygare arbets löner vid stångjärns smidet ån förut,
så tyckes det blifva högst nödigt, at Bruksågare i
Finland framdeles, lika berömvärdt, som redan i Sve-
rige skedt, åfven må blifva omtänkte, at årligen i nå-
gon mån minska stångjärns smidet, oeh i det stället,
vid stångjärns hamrarne smida grofva manufacturer,
och *manufacture åmnem*, såsom Järnstörrar Kofötter,
knofter och Slåggor, Smedjeståd, grofva dörr och
portjern, järngaller, grofa järnkådor, ankar stänger,
flyn och ringar, hvar för sig, samt at låta under knip
och djuphamrar, samt *Plåt* och *Planerhamrar*, tilreda äm-
nesmiden, til allehanda Kjöks kårill; såsom pannor,
sko-

skopor, Castrouller m. m. de där behöfva skäft och fötter, planering och klippning, uppå hvilket alt utrikes vore, så mycket säkrare afslättning, som utländska Smeder alltid kunde förtiena mera derpå, sedan slike ämne smiden, genom vatuvärk hos oss blifvit tilvärkade, än om de sjelf skulle tilreda sådant med sine egna armar.

Glasbruk; af dem finnes 2:ne här i länet. Det ena inrättat vid *Ävik* i *Somero Sökn* och *Tavastland* af Herr Directeuren *J. R. De Pont*, och det andra anlagt i *Nyland* af Herr Handelsman *Johan Sederholm* vid *myrkrog* i *Sibbo Sökn*, 2 en fjerdedels mil ifrån *Helsingfors*. Skada år, at för skogens besparing, Bruksägarena intet, almogen til eftersyn, hårfstådes anlagt, något ordenteligt askbränneri och någon Potaske tilvärkning; hvartil ifrån hafsstränderne, askan af *fucus* eller *tången*, såsom äfven innehållande et *alkali minerale*, kunde långt förmånligare nyttjas vid glasbruken, än då nu askan hufvudsakeligen til dem brännes onödigt af friska träns och ofta af allahanda slags gröfre löfskog.

Pip Bruk; år 1775 har et sådant blifvit Privilegeradt och anlagt i *Helsingfors* Stad; men hvarvid arbetet intet blifvit fortfatt med någon synnerlig drift; Ty år 1785 fans dervid endast 4 a 5 arbetare, hvilka det året tilvärkat 673 *grofs* Tobakspipor.

Af

Af *Städer* finnes i detta Landshöfdingedöme 3:ne stycken, som bestå af en Stapelstad, en Sjöstad och en Uplstad.

Helsingfors är *Stapelstaden*, belågen i *Nyland*, 22 en fjerdedels mil ifrån *Abo*, har blifvit anlagd af Konung *Gustaf d. Ista*. Staden är måst omsluten af vatn, åger en makalös god hamn; denna stad har undergådt många svåra öden, så af eld och brand, som ock af fientliga inkråktningar: men är nu mera ei til en ringa del befäst, sedan *Sveaborgs Fästningsvärk* här blifvit anlagt, och hvarigenom Staden äfven mycket vunnit til dess upkomst och i dess näringar, och haft framför alla andra *Städer* i Finland tillfälle, til den största förtjenst, samt borde ock vara af de förmögna *Städer* i landet. För denne stads vidsträckt *Buldans Fabriquer* och *Tobaks Plantering* är den måst ryktbar och känd i Finland. Efter Tull Specialernes innehåll säljes härifrån årligen ansevärlige mycket Tobaksblan äfven til *Abo Tobaks Fabrique*, samt var aflåtningen endast hit ifrån år 1770 til år 1782, innom 12 års tid 128,568 skolp. Tobaksblan; at ei förtiga hvad af desse Planteringar vid stadens egen Tobaks Fabrique, och til andra orter blifvit til salu utfört; sedan denne tiden har denna plantering än mångfalt mera tiltagit. *Helsingfors* Stad, drifver dessutom, en betydlig utrikes handel med bräder och järnbruks exporter.

Ekenäs en *Sjöstad*, belägen på en torr, litet afhållig och rätt vacker landtudd i Saltjön vid *Nylands Skårgården* af *Pojo* Sökn; har äfven af Konung *Gustaf* d. I:sta fådt de första Stads Privilegier den 15 Decembr. 1546; desl afstånd ifrån Åbo år 14 mil; ifrån *Helsingfors* II, samt ifrån stora landsvägen, som framstryker ifrån Åbo til *Helsingfors* I trefierdedels mil. Stadens förnämsta näring består i humle planteringar, Fiskerier, och hvad de igenom fragter kunna förtjena med sin seglation. År 1760 ägde denne Stad 19 stycken större och mindre fartyg, och år 1781 hade deras antal ökt sig til 25 stycken; med desse Fartyg seglas måst på *Stockholm*, dels ock nyttjas de för fragt, af Iernbruket och andra Städer. Denne Stadens fördelaktiga läge och nära belägenhet intill *Billnäs*, *Fischers*, *Svartå* och *Fagerviks* jernbruk utmärka tydeligen, at den borde vara en Bergstad, upfylld med järn manufaktur idkare; år 1781 var det endast 2 a 3 Klenfmeder, som arbetade i järn.

Tavastehus är en *Upstad* anlagd redan år 1250 af Riksföreståndaren *Birger Jarl*; denna Stad har haft många hinder för desl upkomst; sedan den omföder 1778 blifvit flyttad, för desl nära belägenhet intill *Tavastehus Slott*, på längre afstånd, och fådt et mera lämpeligt utrymme; samt efter det Landshöfdinge sätet för *Nyland* och *Tavastehus Län* äfven hit blifvit förlagt, och *Finska Armens* exercerings möten och Campementet också här nära intill nu är inrättadt, har den-

denna Stad på en ganska kort tid, ansefningen repat sig, både med vakra och ordentliga bygnader som och all slags upodling, så at *Tavastehus* Stad, nu mera, kan och bör anses ibland de, måst ordentligen upbyggde upstäder i Finland. Understödd af manufacture Contoirret, hade Krigsrådet, sedermera Herr Landshöfdingen *Ernst Otto Boije* ock gjordt år 1762 en berömlig inrättning med linne *manufaktur*er i denne Staden, så at år 1765 den redan drefs med 12 väfstolar och 1769 upgafs antalet af dem til 20 st. utom spinneri-scholan och vid hvilka linne-väfstäder allahanda fina lårfter dräller, parcum, bomulstyger samt åtskillige slags faconeradt Linne förfärdigades: men hvilka alla sedermera både i ansende til Stadens flytning, och för andra omständigheter förfallit. Som denna upstad är belägen uti en landsbygd, där linne sådet i finland måst idkas, är det högeligen at önska, at linne flögder, til främjande för aflåttning af almogens spånader, åter måtte uphjelpas och komma i gång här i staden.

För norra delen af *Tavastland* saknas ännu en Upstad, emedan om Våren och Sommaren, landtman här ofta saknar mycken brist af en hop handelsvahrer, hvilkas transport ifrån 20 a 30 mils aflågsne Sjöstäder, des högst angelågna arbets tid, då hindrar honom at afhämta. Det lämpeligaste ställe dertil vore vid *Harmas* by, i *Padasjoki* Sokn uppå den lilla landthögden emellan stora *Päjäne* Sjön, och Sjön *Lumenen*; och hvarom i första delen §. 2. pag. 12. finnes förmålt;

ty 1:0 vidtager på ena sidan denna landåsen, en *navigations* led til *Tauastehus*, och på den andra gränfar en stor invik af *Påjåne Sjö*n, så at alla de många och vidlöftiga Soknarne ikring denna stora Sjö, hvilken liknar mäkt et litet haf up i landet, kunde hafva oafbruten båtled til denne kjøping: 2:0 ganska vidlyftig skog och mark finnes här ock til en upstads inrättning; utan at af *Harmes* bys jordågor, något annat därtill behöfde utbrytas, ån endast det, som til plan och utrymmet för en slik kjøpings gårds tomter, torg och gator kunde behöfvas. 3:0 I *Padasjoki* Sokn och nära här intil uti *Cuhmois*, idkas nu allmännaft de bästa Hampe-planteringar i Finland, hvilket til *Buldans-Fabriquers* inrättning på detta stället gifver en otvungen anledning, samt är icke at tvifla, at förutan andra Sjöstäder i Finland; Österbotniske Städerna i synnerhet, hvilka nu ifrån aflägsne orter förse sig med Buldan til Skeps utredning, skulle med nöje blifva förläggare för Buldans och *Linne-Manufactur*ers anläggande härstädes.

§. 16.

Om Folkrikheten i detta Landshöfdingedöme, samt af hvad orsaker den hindras eller främjas.

At ifrån flere år tillbaka, intil närvarande tid, kunna utreda folkstockens til eller aftagande här i Landshöfdinge dömet, det har jag önskat mig kunnat göra: men som för mig icke yppats tillfälle, at därtill få nödiga uplysningar af Tabellvärket, varder här, til ljus i den-

denna angelågna omständighet anført det, som min Herr Præses för 30 år, nemligen ifrån 1751 til år 1781 haft tilfålle at anmärka om folkrikheten i *Nyland* och *Tavastehus Län*;

I fölgd hvaraf Folk-Numeren här varit:

		Manfolk.	Qvinfolk.	Summa.				
År	—	1751	—	51,440	—	56,129	—	107,569.
—	—	1773	—	70,312	—	72,726	—	143,038.
—	—	1781	—	74,393	—	75,167	—	149,560.

Och som sedan denna tiden, inga ovanligen våra farsfoter intråffat här uti Landet; detta Län ock, igenom den nya fördelningen af Landshöfdingedömen i Finland, mera vunnit, än förlorat i folkrikhet, är det såkert, at Folknumern härstådes nu är mycket större, än den var år 1781. I allmänhet torde man dock hålla för ganska sannolikt, at när af detta Länets folknummer afdrages, den del af manbart folk, som äro i Krigstjenst här i Höfdingedömet, samt äfven Stånds-personer, barn under 15 år, bråklige, ålderstegne och nödigé arbetare uppå 6579 Mantal, så intråffar här äfven som i Åbo Län det, at afmankön emellan 18 och 50 års ålder, är hvar 5:te, 6:te och 7:de karl Soldat. I Öfre *Såxmåki*, *Satakunda*, *Nedre Hållola* och *Nyländske* Fögd-derierne finnes folket sååligen resliga och långa til växten: men i *Nedre Såxmåki* och *Öfre Hållola* Häradet, äfven som i *Birkala* och *Vesilax* Soknar af *Björneborgs* Län, träffas såållan karlar öfver 11 kvarter och 1 tums längd. Hvad orsaken til folkstockens tiltagande här på orten angår, bör man billigt i:o deribland anmärka

Landets funda och goda Climat; ty af de uppgifter, som til Kongl. Tabell-Commission blifvit insände, har *Secreteraren* och Riddaren af Kongl. Nordstjerne Orden Herr *Pehr Wargentin* anmärkt, at näst *Jönköpings Lån*, *Västerbotn* och *Österbotn*, så finnes största myckenheten af ålderstegne i proportion til folkmängden uti *Tavastehus Lån*, så at när i *Westmanland* träffas 1 af 90 års ålder ibland 4056, och i *Christiansstads Lån* 1 sådan bland 3834; finnes det i *Tavastehus Lån* alltid 1 af 90 års ålder ibland 1329 personer.

Uti de Södra Europeiske orterne, kan intet räknas mera än högst 4 barn på hjonelaget: men uti *Österbotn*, der det afvelfammas folket viftas i Sveriges Rike, finnes det, efter Tabell-verkets uppgift, at 100 hjonelag, under deras åktenkap af 659 barn, i *Kymmenegårds Lån* 572, och i *Tavastehus Lån* 492: men uti *Upsala Lån* intet flere än 354, och i *Södermanland* endast 342 barn, af 100:de hjonelag. Då efter Hr *Brydones* påstående, uti *Tyskland* ibland 60 til 80 barnaföderskor, alltid en dör i barnfång, dör hos oss uti Finland efter Tabell-värkets intygan uti *Österbotn* endast en uti barnfång af 156 Barnaföderskor, uti *Savolax* 1 af 129; men i *Tavastehus Lån*, beklagligen måst alltid, 1 af 83 uti barnfång, hvilket utmärker, at här på orten, en examinerad Jordgumma vore ganska nödig för hvar Sokn. 2:o Bidrager ock ej ringa til folkstockens ökande härstädes, almogens torftiga och okonstlade spis, som måst består i bröd, rosvor, kål, rotfäker och ärter; vatn

vatn utgör måsta drycken; önskeligit vore at de bättre kunde brygga och tilreda det dricka och det spisöl, som äfven nyttjas. 3:o Har Storskiftet mycket påskyndat folkrikheten i Landet, igenom flere hjonelags nya bosäten, vid Hemmans-klyfningar, Nybyggen och Torp-inrättningar. 4:o Den berömvärda vård, *Provincial-Medici* äfven i denna landsort ådagalagt, til farfoters hämmande ibland allmogen, som ock *Lazarets*-inrättningen, hafva ock råddat mångas lif, som annors ibland folkets antal skulle saknas. Ibland orsaker, som hindra folkökningen här i landet, bör anmärkas 1:o våra misfvåxt år, då under hunger och svält, allmogen nödgas gripa til onaturlig och ofund föda; at ej förtiga, at detta äfven mycket lägger hinder för nya hjonelags byggande. 2:o Smittosamma farfoter, då de icke i tid dämpas och förekommes. 3:o Almogens obekymmersamhet, at förse sig med godt och sundt Brunsvatn til mat och dryck, der Källor och Sjöar intet lämna därpå nödig tilgång. 4:o Ofnyghet hos en del allmoge i deras vanliga Boningsrum, och oförligtighet, at nåra intil dem göra samlingar, af rötaktiga ämnen. 5:o Skadelig ovana, at nästan endast lita på sådesbingen, til föda, där dock igenom en mera utvidgad och förbättrad ångskötsel i landet, allmogen kunde försättas i stånd, at underhålla en större och bättre skjött ladugård än hårtills, samt deraf igenom ymnigare tilgång på mjölk, smör, ost och kött, hafva en mera mustig och sundare föda, än som den är, hvilken nu af almogen allmännaft nyttjas.

17. §.

Landshöfdingedömet Politiska indelning, och hvad dertill hör.

Under detta Landshöfdingedömet hör tvänne särskilte landskap, *Nyland* och *Tavastland*; samt lyder detta Län, i anseende til *Justitie* mål under Åbo Hof-Rätt och är *Nyland* och *Tavastlands* Lagfagan helt och hållit belägne här i Länet, äfven som ock en del soknar, af *Öfre* och *Nedre Hållola* Hårader, med någon del af *Borgo* Sokn, inbegripes af *Kymmenegårds* Lagfagan.

Domsagor finnes i Landshöfdingedömet:

1:o <i>Östra och Västra Raseborgs.</i>	4:o <i>Öfre Hållola Domsagan.</i>
2:o <i>En del af Borgo Domsaga.</i>	5:o <i>En del af Nedre Hållola och</i>
3:o <i>Öfre och Nedre Sääxmåki Domsagan.</i>	6:o <i>En del af Öfre Satacunda Öfredels Hårads Domsagan.</i>

För *Oeconomie* och *Politie* måls handhafvande, är detta Landshöfdingedömet indelt i 8 särskilte Hårader, och desse äro:

1:o <i>Borgo Hårad.</i>	8:o <i>Öfre Satacunda Hårad; detta har Tavastland blifvit underlagt, efter denna Finska Landshöfdingedömet's delning, och innefattar Lempele, Messuby, Canga-</i>
2:o <i>Östra Raseborgs Hårad.</i>	<i>sula, Oribvesi samt en del af Ruovesi och Birkala Soknar.</i>
3:o <i>Västra Raseborgs Hårad.</i>	
4:o <i>Nedre Sääxmåki Hårad.</i>	
5:o <i>Öfre Sääxmåki Hårad.</i>	
6:o <i>Nedre Hållola Hårad.</i>	
7:o <i>Öfre Hållola Hårad.</i>	

Eccle-

Ecclesiastique-Statén lyder hufvudsakeligen under Åbo Stift, hvilken är fördelt i 5 Probsterier.

Under *Borgo Stift* lyda af detta Landshöfdingedöme alla Soknar af *Borgo Hårad* ock af *Öfre Säxmåki Hårad*, *Jemse* Sokn, samt äfven hela *Öfre* och *Nedre Hållola* Hårader, utom *Janackala*, *Loppis* och *Wånå* Soknar, som höra til Åbo Biskopsdömet.

Publique Scholor, af dem finnes här i landet en vac-
ker *Trivial-Schola* inrättad i *Helsingfors* Stad, och en
annan i *Tavastehus*, förutan det, at i *Ekenås* Stad och
Lojo Sokn äfven *Pædagogier* äro anlagde och af Kro-
nan underhålles. Vid *Tavastehus Schola* äro Lärarena
för få; hvilken med alt skål tyckes fordra tilökning af
en *Conrector*.

Lazarettet i detta Lån, var först inrättadt i *Helsing-
fors*; men har nu mera blifvit flyttadt til *Tavastehus*
Stad, hvarest *Hospitalet*, nu ock därmed är samman-
fogat, och finnes i brukbart tillstånd.

Sokne-Magaziner, af dem finnes berömligen i en
och annan Sokn redan någre anlagde, samt bestod den
för några år sedan i *Lojo* Sokn, af 200 Tunnor Span-
mål årligt uplag.

Nya Landsvägar; til främjande af en vigare varu
Transport och ginare *Communication* emellan Städerne
och Landsorterne här i Landet, af dem bör anmärkas:

1:o En ny väg ifrån *Mensle* Sokn vid *Borgo* til
Häusjärvi i *Janackala* Sokn och *Tavastehus* Stad, hvil-
ken nu mera kärer vara färdig.

2:o Ifrån *Lojo* och *Vichtis* Soknar uti *Nyland*, hvarest igenom *Pusula* Capel och *Krono Skogs* urfsjäl-
len *Kårkelemaa*, til *Tavastehus* och *Åbo* kan beredas fle-
re mils kortare väg, äfven som ock

3:o En ny väg ifrån *Åbo Låns Södra del*; såsom
Bjerno, *Kimitto* och *Ujkela* Soknar ännu saknas til *Ta-
vastehus*.

4:o Den Landsväg, som ifrån *Björneborg Låns*
Södra del, igenom *Pungalaitio* och *Urdiala* Soknar blif-
vit beredd til *Tavastehus* Stad, fordrar ock ännu myc-
ken förbättring.

Til *Hemmantal* var landet i *Nyland* och *Tavastehus*
Lån år 1784 så fördelt, at det bestod af 6579 $\frac{1}{4}$ mantal:

Ibland hvilka voro Allodial Säterier —	92 $\frac{1}{2}$ mantal
Berustade Säterier —	146
Indelte Sätessgårdar —	25
Skattehemman —	2801 $\frac{3}{4}$
Kronohemman —	2830 $\frac{1}{4}$
Frälsehemman —	683 $\frac{3}{4}$

Sedan den tiden har hemmantalet mycket blifvit ökt
hår i Lånet, ån i anledning af Kongl. Storskiftes För-
ordningen af 1775, som ock i stöd af Kongl. Maj:ts Nå-
digste Författning och Bref af den 22 Febr. 1757, hvil-
ken banat en lätt och okonstlad väg til Hemmans-
klyf-
ningar, Nybyggen och Torp-inrättningar, emedan
allmogen blifvit försåkrad om oqvald ågo och besittning
af dem. Emellan åren 1760 och 1761, hafva 230 st. hem-
man i detta Landshöfdingedömet blifvit klufne och

1764 voro redan 393 ft. nya torp afven uptagne, hvilkas antal efter hand mångfalt finnes fördublad. Hållst krona urfjålden *Kårkålåmaa* med flere nybyggen afven blifvit försedd.

Den hufvudsakeligaste omständighet, hvilken dock ännu mycket hindrar landets upodling igenom Hemmans-klyfningar och folkstockens förökning, samt nybyggen och torp-inrättningar är det, at så snart et hemman blifvit klufvit, eller en nybyggare sätter spadan i jorden til markens upodling, betungas han straxt för et så kalladt särskildt rökta, med en hop nya gårdar, såsom skjutsning, Domare- och Lagmans-kappor, Tingsgåftnings-Kappor, Rättare, Jagt- och Brofogdekappor, m. m. af hvilket alt almogen i Sverige har ingen last eller tunga; sållan får torparen och nybyggaren här lösa sig ifrån en så tidig Spanmålsgård, med penningar efter Markegången, utan efter högsta torgpris. Skåligt tyckes altså vara, at i denna omständighet, Jordågarer i Finland, intet måtte med högre utgifter belastas, än som det, i de öfrige Svea Rikes Landsörter sker, eller at åtminstone efter årlig Markegångs-Taxa, des flere slags Spanmålsgårdar, måtte få betalas.

Storckiftet här i Lånet; deraf har landet haft mycken förmån och nytta. Förutan *Nurmjärvi* Soken, som til största delen förut var Storckiftat, så har til 1780 års slut i detta Höfdingedöme, under de då förflutne 26 års tid blifvit Storckiftade.

Til Åker	-	-	-	1605	Mantal.
— Ång	-	-	-	1251	—
— Skog	-	-	-	815	—
Återstod alltså då ännu af oskiftade Mantal i Lånet,					
Til Åker	-	-	-	4974	—
— Ång	-	-	-	5328	—
— Skog	-	-	-	5764	*)

I anseende til de förändringar, hvilka sedan denna tiden skedd i Storskiftes författningarne, och de medel, som sedermera blifvit vidtagne til lättande af des skyndsamma fortsättning, så torde denne högst angelägne förättning, nu snart vara fulländad i detta Lån.

§. 18.

Cameral-inrättningarna i detta Landshöfdingedöme.

Af *Regale värk* har i detta Landshöfdingedöme endast varit *Regale Saltpetter-Sjuderiet* och *Krono-Bränneriet*.

Saltpetter-Sjuderiet; dess tilvärkning har varit som följer:

År 1760	487	Lp.	3	m:kr	År 1763	549	Lp.	5	m:kr
1761	566		9		1764	461		11	
1762	551		19		1765	600		19	
1766	544		19		och år 1768	517		9	
1767	486		3		hvilket tillsammans för 8 år giordt				
4765					17 Saltpetter.				

Denne för Rikets *Defensions värk*, så högstnödige *Regale* inrättning, år af de ålsta uti Riket: men ock, ehuru

(*) Landtmäterie Öfver-Directeuren i Finland Herr *Pehr Alfving* har gunstigt behagat meddela oss denna upgift.

huru igenom indelnings-vårk allmogens last och tunga deraf, i möjligaste måtto blifvit jemkad, finnes den dock ännu vara Jordägare til mycken olågenhet, så i anseende til ansvaret af Saltpetter-jordens förvarande under Ut- och Ladugårdshusen, som ock för jordägarernas inskränkte frihet, at nyttja en flik jord til åkerbrukets förbättring, hvarföre det är at önska, at efter den beskrifning, min Herr *Præses*, redan d. 31 *Martii* år 1757 til Högloflige Kongl. *Krigs-Collegium* ingifvit om Saltpetter-jordens beredning i jordgrafvar med öfverbygde lador (*), hvilket nu mera åfven flere år med mycken nytta af allmogen i *Österbotten* blifvit efterfölgt och vidtagit, en allmän underrättelse så derom som hvad sedermåder uttrönt blifvit om denne inrättning, måtte ige-

L 3

nom

(*) *Recueil de Memoires Et d'observations, sur la Formation e sur la Fabrication du Salpêtre. Par le commissaires nommes par l'Academie de Paris: pag. 432. M. Professeur Gadd a ete le Premier en Suede, qui, a es-saije de former commodement une bonne Terre a Salpêtre dans des fosses; & par les essais qu'il a faits, il est demontre que meme dans notre Climat, il est possible de preserver du froid & de la gelée des fosses a Salpêtre garnes de tuyaux a air, & que par le moyen d'une prompte putrefaction: pag. 451. La theorie du Salpêtre par La quelle on demontre son origine des animaux & vegetaux putrefies, merite d'autant plus de préférence, que la nature & l'art peuvent des cette maniere, le plus promptement & le plus abondement produire ce sel.*

nom trycket vara kungjord, hälft igenom desse Saltpetter-lador såkraft ej mindre Kronans förmon, än jordbrukares egen fördel och nytta kan förenas.

Krono-Brånvins-Brännerier hafva 2:ne här i Lånet varit inrättade, 1:0 uti *Helsingfors* Stad vid pass för 8880 tunnor Spanmåls årlig afbränning; men hvarest för brånvins-tilverkningen dock ej blifvit nyttjad mera än omkring 6500 tunnor Spanmål. *Arrendatorerne* betalte til Kronan 5 Riksdaler specie för hvar Spanmåls tunnas afbränning, samt var Kronans vinst år 1780, sedan alle omkostningar blifvit afdragne, 11088 Riksdal. 21 fs 8 rft. specie (*).

I *Tavastehus* Stad har ock et annat dylikt *Brännerie* blifvit anlagt, hvilket äfven redan var i gång: men sedan Hans Kongl. Maj:t bortarrenderat åt jord- och hemmans-brukare, samt Borgerskapet i Ståderne, husbehofs- och salu-brånvins-bränningen, har all Brånvins-tilvårkning vid desse 2:ne Regale Brännerier här i Landshöfdingedömet afstadnat.

Hammar-skatten här i Lånet, som erlägges af Järnbruken, år 31 skepp., hvilken äfven som tionde-järnet, dels öfverföres til Stockholm, dels ock bort-auctioneras det ibland här i Landet.

Skattlagde Såg-quarnar finnes i detta Lån 16 st.; *Mjöl-quarnarne* äro öfver 100, af hvilka en del ännu icke blifvit ordenteligen skattlagde.

All.

(*) Denne underrättelse är oss benågit lemnad af Herr Assessoren P. Im. Ekman.

Allmogens Krono-utskylder; desse bestå, ån i årlig *Personlig Skatt*, eller de så kallade mantals-penningar, ån i *Bevillningar*, eller ock uti särskilte *Hemmantals* och *Jordeboks* råntor. Efter detta Högdingedörets Krono-Räkenskaper, har emellan år 1769 och 1781, *Mantals-penningarne*, innom desse 11 åren ökt sig för Kronan til 3251 Riksdaler 34 skill. specie. *Tionde-sättningen* har skedd här i Lånet år 1735.

Hemmantals och *Jordeboks-råntor*, utgöres och betalas här i Lånet efter flere slags grunder och undervisningar, samt intråffar här af innom en och samma Sokn ofta mycken olikhet i Skatt för Hemmanen; och hvilket alt, ej mindre, i anseende til *Landtogs-gården*, *Saltpetter-hjelpen*, *Skjutsfårds-penningar* och *Dagsverks-penningar* m. m. (*), som ock, för de många olika persedlar, hvilka ingå uti hemmanens *Jordeboks-ränta*, förorsakar ej allenast et ganska vidlyftigt arbete vid Krono-Räkenskapernas författande, utan ock förfädder allmogen igenom så många olika slags uträkningar i stor ovisshet om det, hvaruti deras rätta rånta och lagliga Utlagor bestå. Til bevis härpå, må anteknas något af *Tammela* Sokns *Jordeboks Persedlar*, hvilka uti så många och vidlyftiga brutna tal där finnas fördelte til Hemmans-råntor, såsom för hemmanet

Por-

(*) Enligt *Kongl. Cammar-Collegie* bref af den 20de Dec 1729, så hörer til hemmantals-råntan, *Landtogsgården*, *Bygnings-hjelpen*, *Saltp. hjelpen*, *Boskapspenningar*, *Skjutsfårds* och *dagsverks-penningar*.

Pottas luola $\frac{27}{8098}$ dels oxer $\frac{7}{238}$ får $\frac{7}{64}$ gås $\frac{18}{43}$ ägg!

Fervempå $\frac{5}{98}$ dels oxer $\frac{5}{1657}$ får $\frac{7}{64}$ gås $\frac{7}{18}$ höns.

Kattjårfwi $\frac{1}{32}$ $\frac{13}{8096}$ dels oxer - - - -

Mustiala Ölv. Lieut. Boställ. $\frac{1}{4}$ $\frac{531}{16312}$ dels oxer, 5 st. $\frac{103}{144}$ får.

Nu mera skall, efter Kongl. Maj:ts allernådigste Befallning och Kongl. *Cammar-Collegii* författning en ny Jordebok, som innehåller endast några få Jordeboks per-fedlar, för detta Lån vara författad.

Alla *Personelle* utskylder förmår allmogen här i Lånet, när icke alt för många misväxt år på hvarannan infalla inom årets flut betala; men hemmans ock jordeboks räntan, den kan hos ganska få utgå, förän allmogen, ifrån deras vidt aflågsne hemvister, om vintern uti *Febr. Martii* och *April* månader, kunnat åga tillfälle at göra 2 a 3 Spanmåls feror til Järnbruken eller Ståderna.

~~_____~~

